

AVDO SUČESKA

O POLOŽAJU POLJICA U OSMANSKOJ DRŽAVI

Stara hrvatska župa Poljica priznala je definitivno tursku vlast 1540. godine i ostala u sastavu Osmanske države do karlovačkog mira (1699. godine), kada su njome ponovo zagospodarili Mlečani¹. Kao i ranije, u periodu turske vladavine, župa Poljica imala je specifičan položaj koji je karakterisala široka unutrašnja samouprava. O Poljicama i njihovoj autonomiji u toku vijekova pisano je relativno dosta². Međutim, malo je pisano o njihovom položaju u Osmanskoj državi, iako sačuvani turski izvori to omogućuju.

Kod nas je sačuvano nekoliko stotina turskih dokumenata koji se odnose na Poljica. Najviše ih se nalazi u Kaptolskom arhivu u Splitu, a manji broj u Arheološkom muzeju u Splitu i u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu³. Iako relativno malobrojni, ti dokumenti omogućuju da se u osnovnim linijama prikaže kakav je bio status Poljica u turskoj državi, kakvo je bilo djelovanje turskih organa i kakav je bio njihov odnos prema organima autonomne poljičke vlasti.

Na prvom mjestu treba konstatovati činjenicu da su Poljica u turskoj državi predstavljala specifičan oblik feudalnog

¹ Ivan Pivčević, *Povijest Poljica*, Split 1921, str. 67—90.

² T. Erber, *La contea di Poglizza, studio storico*. Zadar 1886; A. Pavić, *Prinosi povijesti Poljica*. Narodni koledar Matice Dalmatinske 1898; A. Pavić, *Prinosi povijesti Poljica*. GZM u Sarajevu, XV, Sarajevo 1903, sv. 1, 2, 3 i 4; F. Ivanišević, *Poljica*. Zbornik za narodni život i običaje, VIII, 1903, str. 183—336, IX, 1904, str. 23—144; X, 1905, str. 11—307; I, Pivčević, *Povijest Poljica*. Split 1921; S. Kaštelan, *Povijesni odlomci iz bivše slobodne općine republike Poljica*. Split 1940; V. Jagić, *Statut poljički. Statuta lingua croatica*

conscripta. Hrvatski pisani zakoni (JAZU), Zagreb 1890; B. Bogišić, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*. Zagreb 1872; F. Culinović, *Državno-pravni razvitak Jugoslavije*. Zagreb 1963, 44—45.

³ Vid. S. Bajraktarević, *Turski dokumenti Gradske biblioteke i Kaptolskog arhiva u Splitu*. Ljetopis JAZU, knjiga 57, Zagreb 1953, str. 147 154; A. Handžić, *Bosanske solane u XVI i XVII vijeku*. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga III, Tuzla 1959, 93 108; Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu, Acta turcica, Dok. br. 1330.

posjeda. Da bi lakše shvatili u čemu je bila ta specifičnost, potrebno je prikazati strukturu i osobenosti feudalnih posjeda u Osmanskoj državi.

Kao što je poznato, Osmanlije su izgradili specifičan feudalni sistem koji se po osnovnom obliku feuda timaru naziva timarski sistem. Osmanski feudalni sistem bio je izgrađen na specifičnom obliku zemljišne svojine, koja se nalazila u rukama države (sultana) i zvala se *erazi miri* (erazi minija). Kao šef države, jedino je sultan imao pravo da raspolaze državnom zemljom i da je kao feude razdjeljuje pripadnicima spahijskog staleža i višim državnim službenicima, te da na njihove uživaocce prenosi izvjesna prava koja su erazi miriji formalno davala obilježje tzv. podjeljene feudalne svojine⁴.

Zavisno od količine prihoda koje su donosili svojim uživaocima, osmanski feudalni posjedi su se zvali: timari (timar), zijameti (za'âmet) i hasovi (hâs)⁵, a zavisno od obima feudalnih prava, odnosno feudalnih imuniteta⁶, dijelili su se na *serbest* (slobodne) i *serbestsiz* (neslobodne). U *serbest* su spadali posjedi koji su dodjeljivani starješinama spahijske konjice, višim državnim službenicima, najvišim državnim funkcionerima centralne vlasti, te posjedi sultana i vakufske zemlje. Tu su konkretno spadali svi zijameti, hasovi, vakufske zemlje i izvjestan broj timara⁷.

Posjednici *serbestsiz* timara uživali su samo ograničeni ekonomski imunitet (pravo ubiranja rente), a posjednici zijameta i hasova, pored ekonomskog, uživali su i upravno-policijski imunitet. To znači da su na svojim posjedima imali pravo da ubiru rentu i da obavljaju upravno-policijske poslove koji se tiču njihove raje. Drukcije rečeno, njihovi posjedi bili su slobodni (*serbest*) od miješanja drugih organa u upravno-policijske poslove. Pravo suđenja na ovim, kao i na drugim posjedima (timarima), pripadalo je državnom sudskom organu (kadiji), jer su u osmanskoj državi svi feudanci bili lišeni sudskog imuniteta.

Upravno policijski imunitet (*serbestiyet*) se sastojao u tome što su posjednici *serbest* posjeda imali pravo da, pored redovne rente (ušur, salarija, ispendže), ubiru i puni iznos tzv. *baduhava*⁸ dažbina i da s tim u vezi vrše odgovarajuće upravno policijske radnje. U *baduhava* dažbine spadale su: mlađarina (resmi arus), ponegdje novčane kazne (ğürm-ü ğinâyet), tapijska pristojba na kućište (ev yeri

⁴ Vid. K. Bastaić, *Timarsko vlasništvo u feudalnom sistemu osmanske Turske (od XV do XVII stoljeća)*. Zagreb, 1958.

⁵ O tome opširnije vid. H. Hadžibegić, *Rasprava Ali Čauša iz Sofije o timarskoj organizaciji u XVII stoljeću*. GZM, nova serija 1947, sveska II, Sarajevo, 1947, 139—205.

⁶ O značenju pojma imunitet u feudalnom pravu vid. T. Taranovski,

Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi. Beograd 1931, I, str. 23, 207.

⁷ Vid. H. Hadžibegić, *Kanunna sultana Sulejmana Zakonodavca* GZM, nova serija IV—V, Sarajevo 1950, str. 320—321.

⁸ O ovim dažbinama opširnije H. Hadžibegić, op. cit. str. 345—348.

tapusu), dimnina (tutun resmi)⁹, taksa za čuvanje izgubljene stoke (yuva), odbjeglog roba (qačqun) i dr.¹⁰

Svi uživaoci serbest posjeda nisu direktno ostvarivali vlast na svojim posjedima. To su samo činili uživaoci zijameta (zajim) i to ne uvijek, dok su uživaoci hasova za to imenovali svoje posebne funkcionere: vojvode, subaše i dr.¹¹. To je bio slučaj sa svim hasovima, pa i carskim (havāsi hümāyun), s tim što je na carskim hasovima, zavisno od njihove prirode, upravna vlast katkada povjeravana, umjesto vojvodama, posebnim carskim službenicima (emin). To je naročito bio slučaj sa onim carskim posjedima (has) čiji prihodi nisu bili od zemljoradnje, već od regalija (prihodi od rudnika, solana, od ribolova, od raznih carina itd.).

Iako u osnovi sličan, specifičan status imali su carski hasovi u našim zemljama koji su obuhvatali skupine stanovništva koje je imalo status vlaha (filurdžija), koji su, umjesto raznih feudalnih i državnih dažbina, plaćali određeni novčani iznos (filuriju) odsjekom. Obično su filurdžije bili obavezni da daju izvjesnu količinu novca (aqče, aspre) sultanu na ime harača (ğizye = glavarina) i izvjesnu količinu novca svome neposrednom gospodaru na ime feudalne rente¹². Ukoliko je takvo stanovništvo obavljalo izvjesne radove (npr. rad u solanama) ili obavljalo određene službe (npr. knezovi) za tursku državu, ono je još bilo oslobođeno od posebnih nameta u korist države *avāriz-i divāniye* i *tekālif-i örfiye*¹³, to jest uživalo je tzv. *mu'afiyet* i bilo *mu'af* i *müsellem*¹⁴. Pošto su takvi posjedi (kao hasovi) bili serbest, a njihovo stanovništvo *mu'af*, oni su imali specifičan položaj u sistemu organizacije turske vlasti. Obično je tu turska vlast bila zastupljena samo posredstvom određenih funkcionera (vojvoda, subaša, emin) koji su bili ovlašteni da posredstvom organa domaće samouprave (knezova) ubiru dažbine od stanovništva (filurija) ili da od njega traže radne usluge. Na toj osnovi je u nekim našim zemljama pod turskom vlašću postojala samouprava čitavih oblasti (Crna Gora npr.), čije je stanovništvo imalo status filurdžija.

Samouprava je bila šira ili uža još u zavisnosti od toga na koji je način bilo riješeno pitanje ubiranja baduhava dažbina od filur-

⁹ H. Hadžibegić, op. cit. str. 345.

¹⁰ E. Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, (preveo, uvod i komentar napisao H. Šabanović), Sarajevo 1967, str. 587—588.

¹¹ O tome opširnije A. Sućeska, *Ajani. Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*. Sarajevo 1963, str. 24—51.

¹² Vid. *Kanuni* i *Kanunname* za bosanski, hercegovački, zvornički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak. Sarajevo 1957, str. 160, 171—172.

¹³ O ovim nametima opširnije vidi, A. Vefiq, *Tekālif qavaid*. Istanbul

1329 (1911): Ö. L. Barkan, *Avariz. Islam Ansiklopedisi*, cilt II, str. 13—17; A. Sućeska, *Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja u Turskoj u XVII vijeku i pojava nameta tekālif-i šakka*. POF, X—XI, Sarajevo 1960—61.

¹⁴ Nametima *avāriz-i divāniye* i *tekālif-i örfiye* bili su opterećeni samo zavisni slojevi osmanskog društva (raja). Od njih su bili oslobođeni (*mu'af*) samo oni pripadnici toga staleža koji su vršili izvjesne vojničke, poluvojničke i druge službe u korist Osmanske države (beraja).

džija. Ukoliko su te dažbine ubirane na uobičajeni način, to jest u tačno određenim iznosima kao takse za određene poslove ili za prestupe i krivična djela, samouprava je bila uža između ostalog i stoga što je tu pravo suđenja pripadalo turskom sudskom organu (kadiji). I obrnuto, ukoliko su i te dažbine ubirane odsjekom, samouprava je bila šira, jer je u takvom slučaju pravo suđenja domaćem stanovništvu pripadalo organima narodne samouprave. U prvom slučaju je postojala veća mogućnost miješanja organa turske vlasti u sudske i upravno-policijske poslove filurdžija, dok je u drugom slučaju ta mogućnost bila vrlo mala. To praktično znači da su se, ukoliko su bađuhava dažbine ubirane odsjekom, turski organi u osnovi zadovoljavali samo ubiranjem tih dažbina, ostavljajući organima domaće samouprave da sami presuđuju krivične i druge prestupe među svojim sugrađanima. To znači, dalje, da je u takvim oblastima unutrašnja autonomija bila potpunija. Čini se da je takav bio položaj Poljica.

Ranije je rečeno da su Poljica potpala pod tursku vlast 1540. godine¹⁵. O načinu njenog uključivanja u Osmansku državu kod nas se nisu sačuvali konkretni podaci, niti je zasada poznato da li su Turci za Poljica tada ili kasnije izdali posebne zakone, kao što su učinili, npr., za Crnu Goru¹⁶. Zato se u opredjeljenju položaja Poljica moramo zadovoljiti fragmentarnim podacima koji se nalaze u ranije spomenutim turskim dokumentima iz druge polovine XVI i iz XVII stoljeća.

Iz više sačuvanih turskih dokumenata se vidi da su Poljica od početka turske vlasti bila posebna oblast (nahija) kao carski has u hercegovačkom sandžaku¹⁷ i da su u granicama toga sandžaka ostala do kraja postojanja turske vlasti¹⁸. S tim u vezi naročito je važno podvući činjenicu da su Poljica bila stalno has, i to carski has. Pošto su hasovi bili serbest (slobodni) feudalni posjedi, Poljica su se znači kao carski has nalazila pod upravom centralne vlasti i bila su oslobođena (serbest) od miješanja u ekonomskim i upravno-pravnim stvarima od organa koji nisu bili za to posebno ovlašteni od centralne vlasti, a naročito od miješanja hercegovačkog sandžak-bega i njegovih službenika (vojvoda i subaša).

Pošto svi carski hasovi nisu imali isti status, postavlja se pitanje u koju su kategoriju carskog hasa spadala Poljica. Na ovo pitanje je moguće odgovoriti tek poslije analize obaveza Poljičana prema sultanu.

Iz sačuvanih dokumenata se vidi da su svi stanovnici Poljica bili obavezni da carskoj blagajni plaćaju porez odsjekom-filuriju,

¹⁵ Kao turski posjed Župa Poljica prvi put je upisana u jedan defter kao vlaška nahija 1516. godine (vid. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*. Sarajevo 1959, str. 191—192).

¹⁶ Vid. *Kanuni i Kanunname*, str. 154—177.

¹⁷ Kaptolski arhiv u Splitu (dalje KAS), *Acta turcica* 491—209/I 111; 492/86; 493/18; 493/34.

¹⁸ Samo u jednom dokumentu iz 1682. godine Poljica se spominju u kliškom sandžaku (KAS, 493/II 37).

što znači da su imali status filurdžija. To dalje znači da su Poljica bila specifična vrsta carskog hasa.

Obaveze stanovnika Poljica prema sultanu nisu bile jednake za sve. Postojala je razlika između onih koji su stalno radili u solanama¹⁹ i ostalog stanovništva. Prvi su plaćali manji iznos filurije. Visina njihovog davanja se mijenjala, vjerovatno u zavisnosti od toga da li su redovno radili i u zavisnosti od padanja vrijednosti novca. U vremenu između 1555. i 1625. godine solari su na ime filurije plaćali od 35 do 45 akči²⁰.

U izvorima se spominju i drugi, veći iznosi filurije, što znači da je jedan dio stanovništva plaćao te, a ne ranije spomenute iznose. Tako je, npr., u Poljicima 1555. godine naplaćivano i po 54 akče od svake kuće, odnosno baštine, 1560. godine po 57 akči, a 1625. godine po jedan srebreni groš²¹. Premda se iz izvora tačno ne vidi koje konkretno bio obavezan na ova druga davanja, mislim da bi se prema analogiji kako je to bilo u Crnoj Gori, gdje su postojala slična davanja, moglo zaključiti da je tu riječ o onim stanovnicima Poljica koji nisu bili zaduženi da stalno rade u solanama.

Upada u oči frapantna sličnost u iznosima ove filurije i filurije na koju su bili obavezni Crnogorci. Kao što je ranije istaknuto, Crnogorci su, prema kanunnamama za Crnu Goru iz prve polovine XVI stoljeća, bili dužni da na ime filurije plaćaju 55 akči godišnje. Od toga 33 akče sultanu na ime harača, 25 akči sandžak-begu na ime ušura i ispendže, a dvije akče za ubirače harača²². Kada uporedimo te iznose sa iznosom koji su plaćali stanovnici Poljica, vidi se da su Poljičani u početku plaćali samo jednu akču manje od Crnogoraca. To je, donekle, i razumljivo kada se ima u vidu činjenica da su stanovnici Poljica imali uvijek samo jednog gospodara (sultana), jer su bila carski has, dok je Crna Gora u početku bila has sandžak bega, što znači da je imala dva gospodara²³. Ta činjenica je, po mome mišljenju uticala da su Poljica imala potpuniju samoupravu nego Crna Gora na početku, čemu su naravno doprinijeli i neki drugi momenti.

Zbog rada u solanama, solari su u Poljicama bili oslobođeni posebnih nameta u korist države *avariz-i divaniye* i *tekalif-i örfiye*, bili su, znači, *mu'áf müselleme*²⁴. O oslobođenju ostalih stanovnika Poljica od nameta *avâriz-i divâniye* i *tekâlîf-i örfiye*, nemamo izričitih podataka u izvorima. Ali nema podataka ni o tome da su opterećivani tim nametima. Stoga je opravdano zaključiti da su svi stanovnici bili *mu'áf*. Na to upućuje i analogija sa stanjem u Grblju i Crnoj Gori. U Grblju je, naime postojala obaveza jednog dijela stanovništva da stalno radi u solanama zbog čega su plaćali manji

¹⁹ O tome opširnije vid. A. Handžić, *Bosanske solane*, str. 93—108.

²⁰ Op. cit. 98.

²¹ Op. cit. 98.

²² Kanuni i Kanunname, str. 160, 171—172, 175, 176.

²³ Vidi: B. Đurđev, *Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku*. Sarajevo 1953.

²⁴ KAS, 492 '83, 85; 439 '5.

iznos filurije. Ostalo stanovništvo, kao i jedan broj Crnogoraca, bili su dužni da daju veći iznos filurije i da jednom godišnje (u mjesecu maju) rade na čišćenju grbljanske solane. I jedni i drugi su zbog tih radova bili oslobođeni nameta avâriz-i divâniye i tekâlif-i örfiye, odnosno bili su mu'âf²⁵. Sa puno osnova se može pretpostaviti da je takav slučaj bio i u Poljicama. Tim više što je status Poljica bio izgleda opredjeljen statusom solana Site i Banska. Tako su u nekim turskim dokumentima poistovječena Poljica sa solanama Site i Banska rječima »... qaza-i mezbure tab'i Site ve Banska nam diger Poljice...« (Site i Banska zvane drukčije Poljica, koje pripadaju spomenutom kadiluku)^{25a}.

Treći momenat koji je uticao na specifičan državno-pravni status Poljica i koji je upotpunio sadržaj njihove autonomije, sastojao se u činjenici da su stanovnici Poljica davali odsjekom i tzv. baduhava dažbine, što npr., u početku nije bio slučaj sa Crnom Gorom²⁶. S tim u vezi u jednom nedatiranom dokumentu izričito se kaže da se u Poljicama namjesto dažbina baduhava uzima odsjekom od svake filurdžijske kuće, odnosno baštine po 35 akči (ve baduhavaye bedel beher filuri baštine otuz bešer akče kimseleri olup«) i zabranjuje se da se od Poljičana posebno ubiru globe za prestupe i krivična djela (ğürüm)²⁷. U drugom jednom dokumentu se kaže da su se stanovnici Poljica žalili bosanskom veziru da im upravni organi (emin) traže da, pored baduhava dažbina koje plaćaju odsjekom u iznosu od po 36 akči, posebno plaćaju još neke globe²⁸. Najzad, iz jednog dokumenta iz 1635. godine doznajemo da je u Poljicama te godine ubrano na ime dažbina baduhava 117.000 akči²⁹. Pravo ubiranja posebnih globa bilo je priznato samo za ubistvo čovjeka, krađu konja i paljevinu kuće^{29a}. Kadkada su izgleda ubirane posebne globe za preljubu (zinâ)^{29b} i za lice koje bi pobjeglo iz Poljica na mletačku teritoriju^{29c}. Ova posljednja globa naplaćivana je obično od oca bjegunca.

Okolnosti što su Poljica bila carski has, što su kao takva bila serbest, što su njeni stanovnici imali status filurdžija, što su bili mu'âf i što su plaćali odsjekom čak i baduhava dažbine imale su odlučujući uticaj na državno-pravni položaj Poljica pod Turcima.

Pošto je bila carski has, i to specifična vrsta hasa, u Župi Poljica je ograničenu upravnu vlast ostvarivao službenik carske blagajne (emin). Taj funkcioner je često uzimao pod zakup (muqâta'a) državne prihode od Poljica, pa je tada bio istovremeno državni povjerenik i zakupac. Katkada je više lica zakupljivalo poljičku mukatu. U takvim slučajevima oni su djelovali kao kolektivni emin.

Prihode poljičke mukate zakupljivali su obično osmanski velikaši iz susjednih kadiluka, najčešće kliški kapetani i age. To znači

²⁵ A. Handžić, op. cit. str. 88—93.

²⁶ Vid. *Kanuni i Kanunname*. str. 166—168.

²⁷ KAS, 492/72.

²⁸ KAS, 494/152.

²⁹ KAS, 493/II 18.

^{29a} KAS, 494/152.

^{29b} KAS, 491/5, 36.

^{29c} KAS, 491/5, 42, 77.

da su oni bili najčešće i emini u Poljicama. U slučajevima kada je emin bio istovremeno i zakupac, u cilju njegove kontrole i nadzora, imenovan je poseban funkcioner koji se zvao *nazir* (kontrolor), odnosno *emin nazir*³⁰.

Prihodi od Poljica često su bili namijenjeni za plate (mevâğib) čuvarima nekih bosanskih tvrđava³¹, pa su se nominalno sivali u državnu provincijsku blagajnu u Bosni. Stoga je djelatnost emina u Poljicama stajala još pod opštim nadzorom bosanskog vezira, odnosno bosanskog defterdara³².

Pošto je uživala široku autonomiju, vlast emina kao glavnog predstavnika turske države u Župi Poljica nije trebala da bude velika. On je na prvom mjestu bio ovlašten da ubire filuriju³³ i baduhava dažbine³⁴ od solara i ostalih stanovnika Poljica, i to ne neposredno već posredstvom domaćih knezova³⁵. Dalje je bio ovlašten da izdaje prenosne isprave (tapije, teskere) i da ubire tapijske pristojbe pri kupoprodaji i nasljeđivanju baština³⁶ i da se o tome konsultuje sa knezovima i popovima u dotičnom mjestu³⁷. Emin je nadzirao rad u solanama i preduzimao mjere da se bez zastoja proizvodi so³⁸. Najzad, emin je imao pravo da vrši inspekciju (teftiş ve tefehhus) u Poljicama, da bi utvrdio da li su izvršena teška krivična djela ubistvo, krađa konja i paljevina kuće^{38a}.

Ranije je rečeno da su svi feudi, pa i carski hasovi, u Osmanskoj državi bili lišeni sudskog imuniteta. U tom pogledu ni Poljica nisu bila nikakav izuzetak. Samo u Poljicama nije mogla da dođe do izražaja neposredna vlast turskog sudskog organa (kadije), kao u drugim krajevima, jer je Župa spadala u kategoriju specifičnog carskog hasa. Tu je sudska nadležnost kadije bila više povezana sa djelovanjem emina i drugih organa turske vlasti, dok se rjeđe neposredno ticala međusobnih odnosa Poljičana. Kadija je u stvari, bio neposredni kontrolor poljičkih emina. On je u ime centralne vlasti bio ovlašten da djeluje kao arbitar u eventualnim sporovima između stanovnika Poljica i emina (u slučaju pritužbi Poljičana) i da izdaje isprave u određenim pravima Poljičana, da pazi da emin i drugi organi turske vlasti rade u skladu sa zakonom i naredbama viših vlasti i da onemoguću njihove zloupotrebe.

U sudskom pogledu Poljica su se nalazila u sastavu raznih kadiluka. U početku su vrlo kratko ulazila u sastave mostarskog³⁹, češće

³⁰ A. Handžić, op. cit. str. 101—102.

³¹ KAS, 492/126, 108, 100, 73; H. Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo 1954, str. 125, 213, 215.

³² KAS, 491—209/I, 127; 492/61, 62, 69, 74, 77, 80, 83, 90, 93, 94, 97 itd.

³³ A. Handžić, op. cit. 101—108. str.

³⁴ Isto.

³⁵ KAS, 491/26, 17; 493/20, 23, 24.

³⁶ KAS, 491/16; 492/61, 163, 164, 166, 167, 168; 493/24; P. Pavić, *Prinosi povijesti Poljica*. GZM XV, Sarajevo 1903, str. 247, 250, 251, 252, 408, 422.

³⁷ KAS, 492/61; 493/24.

³⁸ A. Handžić, op. cit. str. 96—102.

^{38a} Arheološki muzej Split, *Acta turcica*, 12, 15.

³⁹ H. Šabanović, op. cit. str. 192.

su bila u sastavu skradinskog⁴⁰, a najduže se nalazila u sastavu kliškog (zagorskog) kadiluka (1582—1699)⁴¹.

Skoro za čitavo vrijeme turske vlasti Poljica su teritorijalno ulazila u sastav hercegovačkog sandžaka⁴². Pošto je Župa bila carski has, sandžak beg, kao ni njegovi službenici (vojvode i subaše), u principu nisu imali pravo da se miješaju u upravne stvari u Poljicama. Izvori, međutim, pokazuju da su ti organi vrlo često nastojali da se Poljičanima nametnu kao neposredna vlast, što je suzbijano naredbama centralne i bosanske provincijske vlasti.

Takav je pravno bio položaj Poljica pod turskom vlašću. Ograničavajući se u osnovi samo na određenu ekonomsku eksploataciju Poljica, turska država nije bitno ograničavala zatečenu autonomnu vlast. U ostvarivanju svog glavnog zadatka ubiranju dažbina ona se koristila njome i na nju se oslanjala. U takvim okolnostima Turci nisu dirali ni u zatečenu strukturu autonomne vlasti, u kojoj su najvažniju ulogu imali domaći knezovi.

Iz sačuvanih turskih dokumenata se vidi da je u Poljicama bilo 12 knezova (katunara) na čelu sa velikim knezom (büyük knez, baš knez), koji je imao svog vojvodu⁴³. Kao i u drugim našim zemljama pod vlašću Turaka, knezovi su bili organi domaće samouprave i pomoćni organi turske vlasti. Priznajući ih kao svoje pomoćne organe, turska vlast ih je potvrđivala posebnim dekretima (berat)⁴⁴. Kneževska funkcija je bila u principu nasljedna i prelazila je, po pravilu, sa oca na sina⁴⁵.

Knezovi su bili dužni da ubiru dažbine za miriju (državnu blagajnu), da ubrani novac predaju eminima i da im pomažu u drugim poslovima. Za svoju službu (knezlik), oni su uživali slobodne baštine, imali su pravo da drže pet do šest rataja i bili su oslobođeni (mu'áf) od državnih nameta avâriz-i dîvaniye i tekâlîf-i örfiye⁴⁶.

Iz turskih izvora se ne vidi kakva je bila nadležnost knezova u poslovima i odnosima sa sugrađanima. Ali se vidi da su oni kao posrednici između naroda i organa turske vlasti bili predstavnici naroda. U toj ulozi oni su u ime naroda podnosili žalbe nadležnim organima turske vlasti (najčešće posredstvom kadije) protiv protivzakonitih postupaka pojedinih organa turske lokalne uprave koji su često narušavali i pokušavali da ograniče utvrđena prava Poljičana. Najveći broj sačuvanih dokumenata se upravo i odnosi na pokušaje centralne vlasti i najviših predstavnika (vezira i defterdara) iz bosanskog pašaluka da, po pritužbama poljičkih knezova i kliškog kadije, suzbiju takve postupke. Kako su takvi akti izdavani u toku čitavog perioda turske vlasti, može se reći da je autonomija Poljičana djelovanjem organa turske lokalne uprave stalno narušavana, te da je i u Poljicama vrlo često faktično stanje odudaralo od pravnog. U tom svjetlu postaje jasnija činjenica zašto je u Poljicama po-

⁴⁰ A. Handžić, op. cit. str. 96.

⁴¹ A. Handžić, Isto.

⁴² Isto.

⁴³ KAS, 493/20, 32, 38, 56.

⁴⁴ KAS, 493/23, 24.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

stojalo stalno nezadovoljstvo sa postojećim stanjem i zašto su Poljičani tako često učestvovali i hrabro se borili protiv Turaka u mnogobrojnim vojnim akcijama koje su vođene u njihovoj blizini⁴⁷.

U izvorima se spominju raznovrsni protivzakoniti postupci turskih lokalnih upravnih organa ubrzo poslije uspostave turske vlasti u Poljicama. Takvi postupci postaju sve češći u drugoj polovini XVI i naročito u toku XVII stoljeća. Najviše su ih činili emini, a ne rijetko kadije i službenici hercegovačkog sandžak-bega (vojvode i subaše). Emini vrlo rano pokušavaju da nametnu stanovništvu plaćanje više poreza nego što je bilo propisano, zatim pokušavaju da ubiru dažbine od kojih su Poljičani bili oslobođeni, oduzimaju od naroda besplatno hranu i dr.

Iz jednog dokumenta iz 1560. godine saznajemo da je u Poljicama naplaćivan veći iznos filurije nego što je bilo upisano u carskom defteru, te da je tom prilikom oduzimana hrana (ječam), novac i dr., kao i da je od Poljičana naplaćivana carina (badž) na hranu koju su donosili iz Bosne⁴⁸. Iz jednog starijeg (nedatiranog) dokumenta saznajemo da su vojvode hercegovačkog sandžak-bega neovlašteno i protivzakonito tražile od Poljičana da vrše zidarsku (đeraharluk) službu i da im plaćaju baduhava dažbine⁴⁹. Naplaćivanje većih iznosa filurije, pokušaji nametanja radnih obaveza od kojih su stanovnici Poljica bili oslobođeni (mu'af), zahtijevanje ponovnog plaćanja tapijske pristojbe, pokušaji nametanja posebnog plaćanja novčane kazne za krivična djela (đerime), nisu prestajali ni kasnije, iako su više vlasti (centralna i organi bosanske provincijske vlasti) nastojali da to suzbiju i onemoguće⁵⁰.

Spomenute zloupotrebe su činjene povodom ubiranja redovnih dažbina i predstavljale su pokušaje da se Poljičanima nametnu davanja od kojih su oni bili naredbama centralne vlasti izričito oslobođeni. Međutim, pored toga vrlo rano se sreće pojava da emini i katkada sandžak-begove vojvode iz Duvna i Klisa naplaćuju od Poljičana carinu (badž) na robu koju su nosili sa sobom u Bosnu, iako su oni bili sultanovi podanici. Isto tako ti organi su protivzakonito naplaćivali od Poljičana carinu na hranu koju su ovi uvozili iz Bosne u Poljice. Ta se carina u izvorima najčešće naziva *yasak akče*⁵¹, odnosno *yasakğilik*⁵².

Isto tako su vrlo rano emini, ponekad i kadije, počeli da nepotrebno i protivzakonito zalaze u Poljica, obično uz veliku pratnju naoružanih ljudi, da tamo besplatno noćivaju, besplatno jedu i piju (mufta ve meğğanen yem ve yiyeğek) i besplatno oduzimaju hranu, živad, stoku i dr.⁵³. Oni su te postupke, kao i njihovi staleški drugovi u drugim krajevima osmanske države, pravdali potrebom tobožnje

⁴⁷ I. Pivčević, op. cit. str. 67—90.

⁴⁸ KAS: 493/II, 38.

⁴⁹ KAS, 494/72.

⁵⁰ A. Handžić, op. cit. str. 103—104, KAS, 492/119, 175, 173, 109, 110, 165, 103, 156, 132, 114, 85; Pavić, op. cit.

str. 245, 406, 407, 408, 421, 426, 427, 428—9, 430.

⁵¹ KAS, 493/24, 27, 28, 188.

⁵² KAS, 493/166.

⁵³ KAS, 492/175, 173, 111, 119, 84, 82, 79, 78; 493/19, 23.

inspekcije (»devir nam-ile«) iz čega se u XVII stoljeću razvio poseban namet u korist sandžakbega, ili vezira, pod nazivom *devir*⁵⁴.

Kasnije, emini počinju da ubiru i neke druge dažbine u korist hercegovačkog sandžak-bega, odnosno bosanskog vezira. Time se postepeno ustaljivala jedna praksa koja je u početku smatrana protivzakonitom, praksa ubiranja i u Poljicama dažbina *tekalif-i šaqqa* što je u XVII stoljeću bilo uobičajeno u svim provincijama Osman-ske države na Balkanu i u Maloj Aziji⁵⁵.

Spomenuti funkcioneri su ubirali za hercegovačkog sandžak-bega ili bosanskog vezira kada je uživao Hercegovinu kao arpaluk⁵⁶ raznovrsne dažbine, kao što su *seferiye*⁵⁷ (ratni doprinos), *tufenqčiy-an aqčesi*⁵⁸ (novac za ratnike), *kaftan baha* (novac za odjeću), *sela-miye* (novac za doček), *na'âl baha* (novac za obuću) i dr.⁵⁹.

Protiv ubiranja spomenutih nameta, Poljičani su se žalili centralnoj vlasti, koja je to svojim naredbama najstrožije zabranjivala. Izgleda da su žalbe katkada uspjevale, jer se ubiranje spomenutih nameta ne spominje često u sačuvanim izvorima. Po svoj prilici su oni urasli u jedan jedinstven namet pod nazivom *peškeš* (poklon), odnosno *yemeklik* (poklon, doprinos za hranu), čije se ubiranje potpuno ustaljuje tokom XVII stoljeća.

Doprinos pod nazivom *yemeklik* plaćali su stanovnici Poljica hercegovačkom sandžak-begu i katkada bosanskom veziru⁶⁰. Postupajući po žalbi Poljičana, centralna vlast je jednom svojom naredbom (ferman) iz 1612. godine bila najstrožije zabranila ubiranje ovog nameta⁶¹. Međutim, to je malo pomoglo, jer se praksa ubiranja ubrzo ustaljuje, a hercegovački sandžak-beg u svojim naredbama za ubiranje *yemeklika* često ističe da je to »odavno uobičajeno« (m'ûtadi qadim uzre)⁶².

U Poljicama je godišnje ubirano po 40 groša (vjероватно od kuće, odnosno baštine) na ime *yemeklika*, što znači da je riječ o relativno teškom nametu. Karakteristično je da su neki ubirači pokušavali da ubiranje *yemeklika* uzmu pod zakup, pa su nametali stanovništvu umjesto 40, po 50 do 60 groša. Jednom svojom bujruđijom bosanski vezir je tu praksu strogo osudio i zabranio⁶³, što je izgleda onemogućilo njeno ustaljivanje.

⁵⁴ KAS, 492/175, 173; 494/119, 139.

⁵⁵ Opširnije o tome vidi: A. Sućeska, *Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja u Turskoj u XVII vijeku i pojava nameta tekalif-i šakka*.

⁵⁶ To se povremeno dešavalo u XVII i vrlo često u XVIII stoljeću zbog toga što su bosanskom veziru bila nedovoljna sredstva koja je dobivao od svog hasa u Bosni (O tome opširnije vidi: A. Sućeska, *Mjesto muteselima u lokalnoj upravi do*

tanzimata. Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu VII, Sarajevo 1959, str. 307—308).

⁵⁷ KAS, 492/79, 111.

⁵⁸ KAS, 493/5.

⁵⁹ KAS, 493/19, 23.

⁶⁰ To se dešavalo u vrijeme kada je bosanski vezir uživao hercegovački sandžak kao arpaluk.

⁶¹ KAS, 493/170.

⁶² KAS, 492/42, 43, 45, 49 itd.

⁶³ KAS, 494/180, 181.

Povod da se napiše uzvišena carska zapovijed je ovo:

Sadašnji kadija Klisa poslao je arz (predstavku) u kojem je izložio da je umro zimija po imenu Brnić koji je bio knez za sela Nigila, Gornja i Donja Dubrava i Radivojevo u nahiji Poljica koja su pripadala carskim hasovima spomenutog kadiluka, koji je posjedovao kneževsku baštinu koja je upisana u vilajetski defter i pet rataja koji su izvan deftera. Kako je njegovo mjesto ostalo upražnjeno i njegovu dužnost niko ne obavlja, i kako je njegov sin zimija po imenu Nikola upućen u tu službu i sposoban da mu se povjeri i kako je kadija poslao ilam s molbom da se mjesto njegova oca on odredi za kneza navedenim selima i o tome izda časni berat, naredio sam i izdao ovaj carski berat, u koliko je spomenuti zimija rođeni sin umrlog i u koliko nije ničiji rajetin i nje ni s kim u zavađi, da on bude umjesto svoga oca knez za navedena sela.

Naređujem neka ide i neka on bude, umjesto svoga oca, knez raji navedenih sela, neka stalno obavlja svoju kneževsku službu onako kako je dužan (kako je potrebno), neka se brine o koristi državne imovine i raje i neka u tome ne bude manjkavosti. Kako god je umrli kao naknadu za svoju službu bio oslobođen desetine na svoju staru kneževsku baštinu koja je upisana u defter vilajeta i kako god je stalno posjedovao rataje hajmane koji u vilajetskom defteru nisu bili upisani kao nečija raja, nego su izvan deftera, neka i on također na taj način to posjeduje isto tako neka je i oslobođen od tekaliif-i örfiye i tekaliifi šakka (redovnih i vanrednih nameta).

Neka spomenutom zimiji niko ne čini smetnje i teškoće. Tako neka znaju i nek se oslone na moj časni znak.

(Datum nečitak)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 لَسُوْزُوْهٖ فِیْ سَیْئَاتِہٖ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 دُوْرُوْیُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 اَوْ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 حَقِیْقَتًا اَوْ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 دَعَا لِحَقِیْقَتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 خَافِیْقًا اَوْ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 فَحَقِیْقَتًا اَوْ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 مَالِہٖ اَوْ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 مَعْدُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 تِہٖ اَوْ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 کِتْمٰنِہٖ اَوْ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ وَ یُوْرِنُہٗ اَکْثَرُ مِّنْ خَیْرٰتِہٖ
 دَعَا

Povod pisanju visokog carskog znaka je ovo:

Raniji kadija Skradina poslao je izvještaj u kome saopštava, da je umro zimmija po imenu Fran, koji je bio knez za sela Nogile, Gornje Dubrave, Donje Dubrave i Zornić (?) u nahiji Poljice koja pripada navedenom kadiluku. Na mjesto njega postao je knez njegov sin Brnić sa njegovom baštinom i šest nomada-rataja koji su izvan deftera. Ali prilikom stupanja na prijesto (novog sultana) nije zatražio da se obnovi berat. Pošto je (kadija) izvjestio i zamolio da se obnovi moj časni berat, pa ako se pomenuti zimmija zaista nalazi na kneževskoj dužnosti i ako nije upisan u carskom defteru kao nečija raja, to sam izdao ovaj novi carski berat i naredio slijedeće:

Kada on dođe nazad i kada postane knez za naprijed spomenuta sela, dokle god bude vršio dužnost kneza prema običaju i kanunu

i u skladu sa vilajetskim defterom i dokle god bude pomagao u ubiranjima državnih prihoda carskim službenicima koji (tamo) dođu a također i eminima i dok god u njegovoj službi ne bude bilo nedostataka, sve što je njegovom spomenutom ocu bilo upisano ranije za dužnost u vilajetskom defteru i sve što je on posjedovao (uživao) neka i ovome isto tako bude.

Neka ga niko ne sprečava i ne ometa. Tako neka znaju i neka se oslone na časni znak.

Pisano u mjesecu Ševvalu H. g. 1010. (mart—april 1602. g.).

وہ ترکی بوورک بولہ نامہ کسن قری نوفا
 ووبرا کسنی برنکس نام فوجی وور اووی
 برینہ طلب اوغلی مقولہ باہمی کسن لکن کندو
 ہشتہ سہا و فارح از و فرعیانہ وہ آتی نورانا
 ایلا کسن ترکی کیتی اینہ ویر لوب و قس حاجت
 ابراز اونہ و اورالین محرم ۱۱۱۱ھ
 مومنان

Povod za izdavanje tezkire je ovo:*

Pošto je umro zimiya po imenu Brnić, knez sela Nogila i Dubrava u nahiji Poljica, umjesto njega daje se u ruke njegovu sinu Nikoli, tezkira na kneževsku baštinu njegova oca, na šest osoba rataja između hajmana koji su izvan deftera i na kneževsku dužnost. Kad bude trebalo neka se pokaže.

Pisano u trećoj dekadi muharema 1101. (od 4—14. XI 1689)?

rob
Mumin-aga

rob
Osman-aga

ABSTRACT

ON THE POSITION OF POLJICE IN THE OTOMAN STATE

The county of Poljice was included into the Otoman State 1540 and remained under its supreme sovereignty until the treaty of Kar-

* Priloge s turskog preveo Polimac Abdulah.

lovac in 1699. It had the status of the sultans Has property and during the entire time of the Otoman rule enjoyed internal government.

Inhabitants of Poljice belonged to the category of vlahs filur-dijas. That is why they were not burdened by any special feudal taxes, but they had only one (filurija), which included all other taxation. A number of the inhabitants of Poljice worked permanently in salt mines and the others only time to time. That is why the former had to pay smaller amounts as »filurija«, (35—40 akchas) while the later paid the full amount of »filurija« (54 akchas). Because they worked in the salt mines all the inhabitants were exempted (mu'af) from extra taxation in the name of state, *avariz-i divaniye ve tekalif-i örfiye*. It is characteristic that had to pay *baduhava* taxation share. All that made unnecessary the need for more activity of the Turkish officials in Poljice and created the possibility for the more extensive application of self government. The county of Poljice formally as the territory belonged into Hercegovinian Sandak. But since it was the imperial Has (serbest property) and a special kind of the imperial property at that it was not ruled by sandak-beys official, but the special imperial representative — *Emin*. Emin saw that, that salt mines of Poljice work properly, he collected »filurije and baduhava« taxation from the inhabitants of Poljice and issued transfer documents for the land (tapu) and collected various taxes. He did not do it directly but indirectly and in the cooperation with the representatives of the local government community representatives »knez«. A special *Emin nazir* controled the work of emins and a special fiscal Qadi was in charge of the general control. It was Qadi task to see to that emin regularly and legally preformed his duties. He resolved between emin and inhabitants of Poljice, mediated in the complaints of the »knezes« of Poljice to the central government in different missdeeds of the Turks. Finally he had to watch Emin not to do any missdeeds and violence towards the inhabitants of Poljice. Qadi did not allways menage to prevent emins' missdeeds. From large number of Turkish documents kept in the Kaptol Archives and the Archeological Museum in Split it can also be seen that numerous other representatives of the Turkish government (Qadis, vojvodas, subashas) committed violence and missdeeds since the beginning of the Turkish rule.

They burdened the population with different taxes and duties against which the inhabitants of Poljice kept complaining the central and local Turkish government often issued their orders (Ferman, Buyruldu) to stop with missdeeds.

They continued to exist till the end of the Turkish rule. Some of them were gradually made legal. That is especially true of the taxation inhabitants of Poljice of 17. ct. on behalf of the Hercegovinian Sandakbey by the yearly tax that was at first called »*peh-kesh*« and later »*yemeklik*«. That tax was being collected from each family in the amount of 40 groshes.